

ТІТОВ Іван Геннадійович,
*доцент кафедри психології Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ВЕКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ

1. Становлення постнекласичної психології із притаманними їй особливим типом наукової раціональності та специфічними характеристиками досліджуваних системних об'єктів [2], ускладнення уявлень про психологічну природу людини [3; 4] та посилення інтегративних тенденцій у психології особистості [1] – все це зумовлює необхідність переосмислення методологічних засад сучасної психологічної діагностики.

2. Адекватне опрацювання окресленої проблеми можливе, на наш погляд, у контексті відношення «мішень психодіагностики – методологічний принцип – методичний підхід». Для цього вважаємо за доцільне опертися на:

А) ті властивості людини, які забезпечують продуктивну реалізацію основних особистісних функцій: усвідомлення та реалізація власного *Я* в єдності всіх його проявів (фізичного, психологічного, соціально-рольового, екзистенційного тощо); зміна співвідношення та спрямованості детермінаційних впливів та ініціативна побудова на цій основі вільної і відповідальної поведінки; забезпечення довільності та вольової регуляції різних видів соціальної активності; позиціювання себе відносно свого минулого, теперішнього та майбутнього з наступним вибудовуванням і реалізацією часової перспективи (стратегії) власного життя; забезпечення продуктивного входження у діалогічно-творчу взаємодію з культурою як її генеративне, формоутворювальне начало [6];

Б) сформульовані нами на рівні частково-наукової методології принципи постнекласичної психології: структурно-генетичний; суб'єктності; культурного контекстуалізму; онтологічного конструктивізму; інтеграції [5];

В) на основні методичні підходи до емпіричного вивчення особистості: об'єктивний (номотетичний) – експериментальний і психометричний – та суб'єктивно-феноменологічний (ідіографічний) – проєктивний, психосемантичний та якісний – підходи [4].

3. Структурно-генетичний принцип орієнтує дослідника на опис та пояснення особистості як унікального інтегрального утворення, складної полісистемної цілісності, що характеризується відкритістю та саморозвитком, із зосередженням уваги, по-перше, на особливостях її структурної організації (ступені диференційованості та рівневої інтегрованості компонентів, динамічності координаційних, субординаційних, генетичних, функціональних та ін. зв'язків між ними) та впорядкованих впливах на неї системоутворювального фактору, а по-друге, – на поєднанні структурно-синхронічного вивчення особистості з аналізом її генетично-діахронічних аспектів (описом механізмів та стадій розвитку, визначенням системи його детермінант, розкриттям синергетичних ефектів тощо). Мішенями психодіагностики тут виступають способи структурної організації певних компонентів особистості у зв'язані системи різного ступеня складності, а також міжрівневі регулятори – механізми варіативних функціональних зв'язків між різнорівневими елементами особистості, котрі забезпечують її складну доцільну активність на рівні життєдіяльності в цілому. Методами діагностики таких морфологічних особливостей структурно-функціональної організації особистості можуть слугувати: (1) так звані системно-структурні (системно-функціональні) методи, до яких, зокрема, належать низка варіантів методу репертуарних решіток Дж. Келлі, метод граничних смислів Д. Леонтьєва тощо; (2) розроблений С. Максименком генетико-моделюючий експериментальний метод.

Внутрішнім моментом структурно-генетичного дослідження особистості виявляється аналіз її суб'єктних основ. Принцип суб'єктності наголошує на необхідності розгляду здатності особистості пізнавати та продуктивно перетворювати предметну дійсність (у тому числі й власну психіку), проєктувати свою життєдіяльність, здійснювати рефлексивну саморегуляцію, інтегрувати та мобілізувати психічні ресурси задля реалізації поставлених цілей. Звідси випливає необхідність діагностики тих інтелектуальних, мотиваційних та регуляційно-рефлексивних механізмів, котрі визначають довільний вибір людиною певної стратегії поведінки відповідно до специфіки ситуації та власних переживань. Прикладами таких стратегій є орієнтація в ситуації фрустрації на дію або на власний стан (Ю. Куль), життєстійкість

(С. Мадді), вихід за рамки вимог ситуації (надситуативна активність, за В. Петровським) або умов задачі, заданого (інтелектуальна ініціатива, за Д. Богоявленською). Відповідно для їхнього вивчення можуть бути використані як традиційні психометричні методики, так і система експериментальних задач (ситуацій вибору, світоглядних дилем тощо).

Принцип культурного контекстуалізму наголошує на доцільності врахування тих контекстів функціонування всезагальної (загальнолюдуьської) та особливої (національної, етнічної, політичної, професійної, релігійної та ін.) культури, в яких відбувається оволодіння особою конкретними культурними формами, їхнє творче «збирання» в індивідуально-своєрідну цілісність власного внутрішнього світу та наступна трансляція певних його змістів назовні у вигляді текстів, образів, цінностей, сенсів тощо. Відповідно, мішенню психодіагностики має виступати взаємодія особистості з культурним простором, описуваним у термінах «життєвої ситуації», «життєвого простору» або «життєвого світу», а основними засобами її діагностики є експериментальне моделювання суб'єктивно значущих життєвих ситуацій, про- та ретроспективне дослідження важливих подій життя (каузометрія А. Кроніка, «Психологічна автобіографія» О. Коржової, «Історико-психологічний портрет фахівця» В. Моргуна, В. Шевчук), психометричні методи (наприклад, опитувальник «Суверенність психологічного простору» С. Нартової-Бочавер).

Застосування принципу онтологічного конструктивізму уможливорює дослідження змісту внутрішнього світу особистості шляхом аналізу сконструйованих людиною семіотичних моделей (гіпертекстових знаково-символічних репрезентацій світу), що використовуються для впорядкування й надання сенсу індивідуальному та інтерсуб'єктивному досвіду, отримання знання, котре структурує сприймання, розуміння та інтерпретацію світу й себе у світі, опосередковує та організовує особливості її поведінки. Слідування принципу онтологічного конструктивізму апелює здебільшого до психосемантичних, проєктивних та якісних (описово-інтерпретативних) форм дослідницької роботи.

Насамкінець, принцип інтеграції наголошує на тому, що для адекватного та за можливістю всебічного опису особистості необхідно конструктивне поєднання накопичених у руслі різних теоретичних напрямків знань про неї та ґрунтоване на цьому комплексне використання номотетичного й ідіографічного методичних підходів до її вивчення. При цьому настанова на індивідуалізацію психологічного дослідження (як це має місце під час

застосування ідіографічної стратегії) в кінцевому результаті повинна забезпечити перехід від одиничного до загального, від випадкового до необхідного, від явищ до суттєвого у них; і, навпаки, здійснюване в межах номотетичного дослідження об'єктивне розкриття закономірностей має співвідноситися та узгоджуватися з конкретними індивідуально-варіативними, унікальними випадками, ілюструватись ними. Це уможливить доповнення, уточнення та поглиблення наукового уявлення про особистість шляхом розкриття її одиничних, особливих та загальних детермінант, і, як наслідок, – холістичне та нередуковане розуміння особистості, опосередковане об'єктивним психологічним знанням.

Література

1. Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять / Г. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 25-53.
2. Гусельцева М.С. Постнекласическая рациональность в культурной психологии / М.С. Гусельцева // Психологический журнал. – 2005. – Том 26. – № 6. – С. 5-15.
3. Леонтьев Д.А. Новые ориентиры понимания личности в психологии: от необходимого к возможному / Д.А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 2011. – № 1. – С. 3-27.
4. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики: Навчальний посібник / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 464 с.
5. Тітов І.Г. Постнекласическая личность: методологические основания психологического исследования: монография / И.Г. Титов. – Saarbrücken : Lambert Academic Publishing, 2014. – 125 с.
6. Тітов І.Г. Інтегративна модель структурно-функціональної організації особистості / І.Г. Тітов // Психологія і особистість. – 2016. – № 1(9). – С. 18-30.